

Litwa w dyskursie Sejmu X kadencji

Słowa kluczowe: Litwa, Krzysztof Skubiszewski, transformacja ustrojowa, Sejm X kadencji, jesień ludów

Zbliżający się rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz aspiracje niepodległościowe poszczególnych republik wywołały w polskich kręgach szereg debat odnośnie kształtu Europy i upadku systemu jałtańsko-poczdamskiego. Analizując całość ówczesnego dyskursu szczególną rolę poświęcano Litwie. Zapewne wynikało to z kilku powodów. Po pierwsze, przez kilka wieków oba państwa były związane unią i stanowiły *de facto* jeden organizm polityczno-ustrojowy, po drugie, tereny Litwy były zamieszkane przez bardzo dużą liczbę osób narodowości polskiej, jak i po trzecie, okres dwudziestolecia międzywojennego nacechowany był wzajemnymi uprzedzeniami oraz oziębłymi stosunkami dyplomatycznymi co rodziło pytanie w jaki sposób ułożyć się relacje w przypadku odzyskania przez Litwę niepodległości. Aspiracje niepodległościowe Litwy, które przybrały z czasem wręcz rewolucyjny wydźwięk w postaci tzw. szturm na wieżę telewizyjną w styczniu 1991 r. oraz interwencji wojsk radzieckich były bardzo uważnie śledzone przez polskie społeczeństwo¹. Już wtedy tworzone

¹ W tym punkcie odsyłam do publicystyki „Gazety Wyborczej”, która codziennie poświęcała materiał dotyczący sytuacji na Litwie, jak i korespondencji Mai Narbutt zamieszczanej w dzienniku „Rzeczpospolita”. Zob. również G. Błaszczyk, *Litwa*

szereg projektów scenariuszy jak będzie lub też jak może wyglądać Europa Środkowo-Wschodnia w niedalekiej przyszłości². Do tego dyskursu włączył się jeden z najważniejszych sejmów w historii polskiego parlamentaryzmu – Sejm X kadencji, który został wybrany w tzw. wyborach czerwcowych 1989 r., będących następstwem ustaleń tzw. Okrągłego Stołu³. Celem niniejszej pracy jest pokazanie w jaki sposób przedstawiciele polskiego społeczeństwa zasiadający wówczas w ławach poselskich podchodzili do tzw. kwestii litewskich – czyli powrotu Litwy na mapę polityczną Europy jak i związanych z tą kwestią obaw (zwłaszcza jeśli mowa była o mniejszości polskiej zamieszkującej Litwę).

Szczególną uwagę należy zwrócić na wystąpienie ówczesnego Ministra Spraw Zagranicznych – prof. Krzysztofa Skubiszewskiego⁴, który

współczesna, Warszawa–Poznań 1992, s. 148–150; H. Wisner, *Litwa – dzieje państwa i narodu*, Warszawa 1999, s. 255–264.

- 2 Z ciekawszych materiałów zob. np.: przemówienie T. Mazowieckiego – ówczesnego Premiera RP wygłoszone na Forum Rady Europy w Strasburgu, które ukazało się drukiem: *Powrót do Europy*, „Znak” 1990, nr 1, s. 3–8; Na temat wizji Europy Środkowo-Wschodniej zob. np.: J. Kłockowski, *Nasza Europa Środkowo-Wschodnia*, „Znak” 1990, nr 1, s. 9–20; K. Dziewanowski, *Europa jutra*, „Znak” 1990, nr 1, s. 3–8, s. 21–26; A. Wielowieyski, *Dylematy polityki wschodniej*, „Więź” 1990, nr 11–12, s. 13–17; T. Mazowiecki, *Odradzanie się Europy – przemówienie wygłoszone przez Zgromadzeniem Parlamentarnym Rady Europy w dniu 30 stycznia 1990 r. w Strasburgu*, „Więź” 1990, nr 4, s. 3–8. Ponadto odsyłam do nr 10 miesięcznika „Więź” z 1991 r., który był poświęcony problematyce litewskiej.
- 3 Odnosnie Sejmu X kadencji zob. np. M. Chmaj, *Sejm „kontraktowy” w transformacji systemu politycznego Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 1996; M. Kozakiewicz, *Byłem marszałkiem kontraktowego (w rozmowie z J. Paradowską)*, Warszawa 1991; *Początki parlamentarnej elity*, J. Wasilewski, Wł. Wesołowski (red.), Warszawa 1992; J. Paradowska, *Początki wolności. 25. Rocznica pierwszego posiedzenia Sejmu kontraktowego*, Warszawa 2014.
- 4 Krzysztof Skubiszewski (ur. dnia 8 października 1926 r. w Poznaniu – zm. dnia 8 lutego 2010 r. w Warszawie). Absolwent poznańskiego Wydziału Prawno-Ekonomicznego, na którym również obronił doktorat i habilitację. Specjalista z zakresu prawa międzynarodowego publicznego. Był również pracownikiem naukowym PAN. Od dnia 13 września 1989 r. do dnia 25 października 1993 r. sprawował funkcję ministra spraw zagranicznych. Pierwszym rządem w którym pełnił ową funkcję był rząd Tadeusza Mazowieckiego, następnie były to rządy Jana Krzysztofa Bieleckiego, Jana Olszewskiego, Waldemara Pawlaka i Hanny Suchockiej. Podczas pełnienia przez niego funkcji ministra spraw zagranicznych rozpoczął rozmowy w sprawie wstąpienia Polski do NATO. Szczególną uwagę należy zwrócić na jego duży udział w podpisaniu układu granicznego z Niemcami w dniu 14 listopada

w dniu 26 kwietnia 1990 r., podczas 28 posiedzenia Sejmu⁵ zarysował najważniejsze kierunki polskiej polityki zagranicznej⁶. Charakteryzując przyszłe założenia polityki wschodniej odniósł się do stosunków ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz funkcjonowaniu Układu Warszawskiego. Odnosząc się przy tym do aspiracji niepodległościowych poszczególnych republik radzieckich jedynie w przypadku Litwy poświęcił znacznie więcej miejsca:

(...) Osobno chciałbym powiedzieć kilka słów o Litwie. Nie trzymamy się na uboczu tego, co dzieje się na Litwie. Rząd Polski niezwłocznie po

1990 r., w którym to został uznana granica polsko-niemiecka przebiegająca przez Odrę i Nysę. Również za jego kadencji został podpisany w dniu 17 czerwca 1991 r. polsko-niemiecki układ o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy. Po odejściu z funkcji ministra sprawa zagranicznych został przewodniczącym Trybunału Rozjemczego pomiędzy USA a Iranem. Autor takich publikacji jak: *Pieniądz na terytorium okupowanym*, Poznań 1960; *Uchwały prawotwórcze organizacji międzynarodowych. Przegląd zagadnień i analiza wstępna*, Poznań 1965; *Wysiedlenie ludności niemieckiej z Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej po II wojnie światowej – aspekty prawne*, Katowice 1965; *Zachodnia granica Polski*, Gdańsk 1969; *Zachodnia granica Polski w świetle traktatów*, Poznań 1975.

- 5 Sprawozdania stenograficzne Sejmu lub Senatu są dzielone nie na strony, ale na łamy. Na każdej stronie znajdują się dwa łamy, co oznacza, że jeżeli w spisie treści porządku sejmowego jest podany np. „ł. 14” to danego tekstu powinniśmy szukać na około stronie 7; dalej autor używa skrótu ł.
- 6 Zaprezentowane najważniejsze kierunki polskiej polityki zagranicznej przez Krzysztofa Skubiszewskiego podczas 28 posiedzenia Sejmu X kadencji w dniu 26 kwietnia 1990 r., stanowiło jedno z najwyższych wystąpień określających ramy polityki międzynarodowej doby transformacji ustrojowej, dotyczyło takich dziewięciu zagadnień: 1. tworzenie bezpieczeństwa europejskiego poprzez udział w Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, 2. Współpracy ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz z Niemcami, 3. stworzenie nowych powiązań regionalnych (integracja w „trójkącie” z Czechosłowacją i Węgry, zacieśnienie współpracy z Jugosławią, Austrią i Włochami jak i zorganizowanie, wspólnie ze Szwecją, konferencji państwa bałtyckich, 4. rozszerzenie stosunków politycznych, gospodarczych, kulturalnych z krajami Europy Zachodniej oraz USA, 5. rozbudowa stosunków międzynarodowych z krajami Ameryki Łacińskiej oraz z tzw. „krajami niezaangażowanymi”, 6. dążenie do redukcji zadłużenia finansowego Polski oraz poprawy wymiany gospodarczej 7. zacieśnienie współpracy z organizacjami międzynarodowymi – zwłaszcza z Organizacją Narodów Zjednoczonych 8. propagowanie w stosunkach międzynarodowych praworządności oraz zaangażowanie o ochronę praw człowieka 9. ułatwienie komunikacji Polaków ze światem oraz Polonii z krajem macierzystym; Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 8–10; .

uchwaleniu *Deklaracji o przywróceniu państwa litewskiego* wyraził swe poparcie dla samostanowienia narodowego, prowadzącego do uzyskania odrębnej państwowości. Sprawa tak trudna, o rozmaitych współzależnościach i skutkach winna być traktowana zarówno ze śmiałością jak i roztropnością. Sądzę, że rządowi nie zabrakło ani jednej, ani drugiej. Istotne jest powodzenie międzynarodowych i ustrojowych zmian w tej części Europy. Warunkiem zaś ich sukcesu jest pewna stabilność w naszym regionie. Wszyscy zainteresowani winni tu działać ostrożnie, aby nie zaszkodzić temu, co z takim trudem w Europie Środkowo-Wschodniej, łącznie z Litwą, już stworzono i nadal się tworzy. Ze strony rządowej polskiej była oferta zarówno dobrych usług, jak mediacji, i to już dość dawno. W sprawie litewskiej utrzymywane są różne kontakty. Zajęliśmy jasne stanowisko wobec jednostronnego zamknięcia przejścia granicznego w Ogrodnikach i proponujemy ZSRR rozpoczęcie rozmów na ten temat. W obecnym stanie sprawy istota rzeczy leży nie w sferze działań i reakcji państw trzecich, lecz w rozmowach między Moskwą a Wilnem. Również posunięcia gospodarcze nie przyniosą trwałego rozwiązania. Wyważone być muszą różne interesy. Aspiracje narodu litewskiego winny być spełnione (...) ⁷.

Wystąpienie ministra Skubiszewskiego spotkało się z natychmiastową reakcją poselską. Szczególną uwagę zwracam na treść wystąpienia posła Józefa Oleksego ⁸ – bardzo ostrożne oraz dalekie od treści wystąpienia

⁷ Tamże, ł. 15–16. Warto przy tym dodać, że ta część wystąpienia ministra Krzysztofa Skubiszewskiego spotkała się z dużym entuzjazmem ze strony posłów.

⁸ Józef Oleksy (ur. dnia 22 czerwca 1946 r. w Nowym Sączu – zm. 9 stycznia 2015 r. w Warszawie). Absolwent Wydziału Handlu Zagranicznego Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie (na której uzyskał również tytuł doktora nauk ekonomicznych). W latach 1969–1990 członek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W roku 1989 pełnił funkcję ministra odpowiedzialnego za kontakt ze związkami zawodowymi. Uczestnik tzw. okrągłego Stołu – jako przedstawiciel strony rządowej. W 1990 r. jeden z członków – założycieli Socjaldemokracji RP (powstałej po rozwiązaniu PZPR). Od 1997 r. członek Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Dwukrotnie pełnił funkcję Marszałka Sejmu RP: od dnia 14 października 1993 r. do dnia 3 marca 1995 r., oraz od dnia 21 kwietnia 2004 r. do dnia 5 stycznia 2005 r. Ponadto w okresie od dnia 7 marca 1995 r. do dnia 26 stycznia 1996 r. pełnił funkcję Prezesa Rady Ministrów, a od dnia 21 stycznia 2004 r., do dnia 21 kwietnia 2005 r. pełnił funkcję wiceprezesa Rady Ministrów oraz Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Przewodniczący Sojuszu Lewicy Demokratycznej (od dnia 18 grudnia 2004 do dnia 21 maja 2005 r.), oraz od dnia 12 maja 2012 r. – Wiceprzewodniczący Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Pełnił również funkcję posła na Sejm X kadencji oraz posła Sejmu RP I, II, III i IV kadencji.

ówczesnego ministra spraw zagranicznych. W pierwszej kolejności należy zasygnalizować tezy jakie zostały zaprezentowane wobec rozpadu ZSRR. Negatywnie odniósł się do wystąpień niektórych polityków (nie wymieniając ich z imienia i nazwiska) wobec zmian politycznych jakie wówczas miały miejsce na terenie ZSRR. Skrytykował przy tym bierną postawę rządu, który nie reagował, w jego ocenie, właściwie wobec krytyki wschodniego sąsiada. W konsekwencji może dojść, według posła Oleksego, do sytuacji w której to polityka polska wobec ZSRR może być uznana za politykę dwuznaczną, wówczas:

(...) jeżeli zaś jakiegokolwiek siły mające wpływ na politykę radziecką, dojdą do wniosku, że rząd polski rozumie interes swego kraju, jako związany z osłabieniem i rozpadem ZSRR, jeżeli Polska postrzegana będzie w Moskwie jako nadgraniczne oparcie dla wewnątrz radzieckich tendencji odśrodkowych, to wówczas tracić możemy wiele możliwości realizacji naszych interesów w tym kraju i tracić stopniowo radziecki rynek zbytu dla polskiego przemysłu, jedyny rynek na który możemy dziś eksportować w dużej skali polskie wyroby przemysłowe (...)⁹.

Uznał wówczas, że konsekwencją tego będzie izolacja Polski w Europie oraz „zawiśnięcie w politycznej i ekonomicznej próżni”. Przyszłe kontakty z ZSRR winny, według Oleksego, być oparte na zasadach równości oraz „niemieszania się w sprawy wewnętrzne”.

Na kanwie prezentacji tez dotyczących projektu wzajemnych relacji pomiędzy Polską a ZSRR, poseł Oleksy odniósł się również do kwestii litewskiej prezentując ją w następujący sposób:

(...) posłowie klubu¹⁰ głosowali za deklaracją Sejmu w sprawie Litwy, traktując ją jako wyraz uznania uniwersalnych wartości, jakimi są wolność, niepodległość i prawo do samostanowienia. Uważamy jednocześnie, że w podejściu do wielu niezwykle skomplikowanych kwestii, a do takich należy problem litewski, musimy zachować spokój, rozagę i roztropność (...)¹¹.

⁹ Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 24.

¹⁰ Chodzi o Parlamentarny Klub Lewicy Demokratycznej, którego członkiem był poseł Józef Oleksy.

¹¹ Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 25. Reprezentant Klubu Lewicy Demokratycznej odnośnie polskiej polityki zagranicznej uznał, że najgorszym scenariuszem jest dezintegracja ZSRR oraz zjednoczenie Niemiec, które zostałyby członkiem NATO. .

W nieco innym tomie do kwestii litewskich oraz dążeń niepodległościowych Litwinów odniósł się inny przedstawiciel PZPR – a mianowicie poseł Henryk Komar¹². W tym przypadku kluczową kwestią odnośnie międzynarodowych stosunków politycznych miała być mocna pozycja Polski w Europie Środkowo-Wschodniej. Jednakże nie sprzyjała temu sytuacja po zachodniej stronie w postaci jednoczenia państwa niemieckiego, jak i „działania destabilizujące sytuację na wschodniej granicy”¹³. W tej sytuacji widział, jako istotny i konieczny, proces demokratyzacji Związku Radzieckiego. Odnosnie Litwy uznał, że „pragnęlibyśmy, aby trudny problem realizacji prawa do samostanowienia Litwy, które respektujemy, został pomyślnie rozwiązany na drodze dialogu i porozumienia, bez naruszenia stabilności międzynarodowej. Wymaga to wyobraźni, taktu, cierpliwości i dążenia do rozsądnego kompromisu”¹⁴.

Bardzo ostrożne stanowisko wyraził natomiast Tadeusz Nowacki – przedstawiciel Unii Chrześcijańsko-Społecznej¹⁵. Rozwiązanie, jak to określił „kwestii litewskiej” widział na drodze porozumienia pokojowego pomiędzy Litwą a Związkiem Radzieckim¹⁶.

Z kolei krytycznie do polityki polskiego rządu odniósł się Leszek Czerwiński – przedstawiciel Klubu Niezależnych Posłów¹⁷. Ówczesny okres, w jego ocenie stanowił czas próby dla polskiej polityki. Z jednej strony

12 Henryk Komar (ur. dnia 2 stycznia 1940 r. w Dzięciarach, gm. Rozprza). historyk, absolwent Uniwersytetu Łódzkiego. Wieloletni nauczyciel w Zespole Szkół Górniczych Ministerstwa Górnictwa i Energetyki w Piotrkowie Trybunalskim. Działacz PZPR oraz Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Zakładowej NZSS „Solidarność”). Poseł Sejmu X kadencji.

13 Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 42–43.

14 Tamże, ł. 43.

15 Tadeusz Nowacki (ur. 15 marca 1951 r. w Ścinawie Małej). Studiował w Wyższym Seminarium duchownym w Nysie. Poseł na Sejm IX i x kadencji. Pierwotnie związany z Chrześcijańskim Stowarzyszeniem Społecznym a następnie z Unią Chrześcijańsko-Społeczną. W okresie III RP związany z Partią chrześcijańskich Demokratów a później z Porozumieniem Polskich Chrześcijańskich Demokratów, Stronnictwem Konserwatywno-Ludowym i Partią Centrum.

16 Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 48.

17 Leszek Czerwiński (ur. 23 marca 1939 r. w Łowiczu). Z wykształcenia dr n. medycznych. Do Sejmu X kadencji został wybrany z puli przeznaczonej dla PZPR. W trakcie prac sejmowych był związany z Klubem Niezależnych Posłów. Związany później z Sojuszem Lewicy Demokratycznej. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Srebrnym Krzyżem Zasługi.

aspiracje niepodległościowe Litwy, z kolei z drugiej, tendencje zjednoczeniowe Niemiec, wymuszają prowadzenie, innej niż dotychczas polityki zagranicznej. Jednakże w jego ocenie polityka prowadzona wobec Litwy była bardzo ostrożna i umiarkowana. Tym samym na pewno nie mogą to być słowa poparcia i deklaracje słowne. Tego rodzaj prowadzenia polityki zagranicznej jest charakterystyczny dla zachodniej Europy i jak pokazują ostatnie wydarzenia, poczynszy od lat 30., nie przynosi pożądanych rezultatów. Przykładem tego są deklaracje zachodniej Europy składane tuż przed wybuchem II wojny światowej, kiedy to następnie zostały zajęte Czechosłowacja, Polska, a później Litwa, Łotwa i Estonia. W przypadku Litwy, stosunek Polski do jej aspiracji niepodległościowych winien być szczególnie. Jak wskazał poseł Czerwiński wynika to z dwóch faktów. Po pierwsze ze wspólnej historii, po drugie z uprzedzeń jakie narosły ostatnimi czasami i wymagają przezwyciężenia. Ponadto pełne zaangażowanie się w sprawy niepodległościowe Litwy będzie sprawdzianem dla polskiej niezależnej polityki zagranicznej¹⁸.

Problematykę litewską, wkomponowaną w ówczesną politykę zagraniczną Polski, nieco inaczej zaprezentował poseł Ryszard Zieliński¹⁹. Jego postulat odnośnie niepodległości Litwy był bardzo oryginalny w stosunku do innych proponowanych rozwiązań, gdyż niepodległość Litwy oraz prawo narodu litewskiego do samostanowienia utożsamiał z prawem do samostanowienia Rosji. Bardzo pozytywnie odnosząc się do polityki prowadzonej przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych – Krzysztofa Skubiszewskiego, wskazał, że w przypadku Litwy konieczne są dalsze działania. Owszem, deklaracje dotyczące niepodległości Litwy są bardzo istotne na arenie międzynarodowej, jednakże wymagają podjęcia dalszych kroków. Ponadto, w przypadku uprzedzeń jakie narosły pomiędzy Polska a jej sąsiadami, uznał, że w przypadku Litwy będzie „najłatwiej wyrównać wszelkie historyczne zadry, zrodzone zresztą pod wpływem obcych”²⁰.

¹⁸ Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 58–59.

¹⁹ Ryszard Zieliński (ur. 3 kwietnia 1926 r. – zm. 6 maja 1994 r. w Krakowie). Działacz Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego. W latach 80. członek krakowskiego Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego. W latach 70. pod pseudonimami Jan Abramski i Ryszard Żywiecki wydawał konspiracyjne opracowania dotyczące zbrodni katyńskiej. Jako Ryszard Żywiecki podpisał akt założycielski konfederacji Polskie Niepodległej. Działał również w Ogólnopolskim Komitecie Grunwaldzkim.

²⁰ Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 116.

Jednakże omawiając sposób w jaki odnoszono się do niepodległości Litwy w dobie Sejmu X kadencji, należy wskazać na jeszcze jeden bardzo istotny aspekt. Obudzenie aspiracji niepodległościowych Litwy wywołało dyskurs odnośnie pozycji polskiej mniejszości żyjącej na Litwie. W tym punkcie wskazuję na dwie bardzo istotne wypowiedzi. W pierwszym przypadku, przedstawiciel środowisk ludowych – poseł Janusz Dobrosz²¹, już w pierwszych słowach wskazywało na bardzo ostrożny stosunek do kwestii litewskiej nazywając Litwinów narodem obdarzonym „nieodwzajemnionym uczuciem”. O ile Polacy w przypadku byłej unii polsko-litewskiej widzą same pozytywne akcenty, tak Litwini widzą w niej samo zło. Poseł Dobrosz uznał przy tym, że gdyby nie unia polsko-litewska wówczas Litwini ulegliby albo germanizacji albo rusyfikacji. Przypomniął przy tym bardzo niemiły akcent z okresu II wojny światowej:

a przecież trzeba pamiętać, że po chwilowym przekazaniu Litwie, przez ZSRR Wileńszczyzny, na protest naszego ambasadora Charwata, w odpowiedzi na naszą notę protestacyjną, litewski MSZ 14 października 1939 r. stwierdził słowami mołotowa, że państwo polskie przestało istnieć, tym samym nie uznaje się rządu emigracyjnego we Francji²².

Z kolei w obecnej polityce polskiego rządu, według Dobrosza, brak jest stanowiska wobec polskiej mniejszości zamieszkującej Litwę. Tak więc, w zaistnieniu sytuacji nie powinno nikogo dziwić, że w obliczu litewskiego nacjonalizmu, mniejszość polska popiera politykę radziecką. Ponadto w sytuacji kiedy Polacy wybierają politykę radziecką, mimo negatywnych doświadczeń wyniesionych z czasów caratu i stalinizmu, świadczy to o litewskim nacjonalizmie. Ponadto w unormowaniu stosunków polsko-litewskich nie pomagają politycy litewscy, którzy publicznie stwierdzają, że na Litwie nie ma Polaków tylko Litwini mówiący po polsku, jak i kolportowanie w litewskich kioskach mapek niepodległej Litwy

21 Janusz Dobrosz (ur. 7 marca 1954 r. w Wieruszowie) – absolwent wrocławskiego Wydziału Prawa i Administracji. W latach 80. działał w Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej oraz Związku Młodzieży Wiejskiej. Działacz Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego – następnie Polskiego Stronnictwa Ludowego. Poseł Sejmu X kadencji oraz w dobie III RP – Sejmu II, III, IV, V kadencji. W latach 1990–1991 członek Krajowej Rady Sądownictwa a w latach 1992–1994 członek Trybunału Stanu. Od 2003 r. związany z Ligą Polskich Rodzin, a od 2008 r. związany z Naprzód Polsko.

22 Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 75.

w której uwzględniono należącą do Polski Suwalszczyznę. Jak wskazał poseł Dobrosz, Polska nie upomina się o część Litwy, uznając za ofiarę złożoną „na ołtarzu przyszłej przyjaźni”²³. Nawet jeżeli do kolportowania wspomnianych mapek jak i do niszczenia polskich grobów na Roszie dochodzi za sprawą agentów KGB, to według przedstawiciela ludowców, rząd Litwy winien potępić tego rodzaju zachowanie.

Oдноśnie mniejszości polskiej na Litwie, swe stanowisko zaprezentował poseł Marek Jurek²⁴. W jego ocenie współczesna polityka zagraniczna Polski zdeterminowana jest przez ustalenia podjęte po II wojnie światowej. W konsekwencji duża część Polaków zamieszkuje poza ówczesnymi granicami Polski, którzy pozostawali poza jakąkolwiek obroną ze strony państwa polskiego. Najlepszym przykładem, według Jurka, była mniejszość polska na Litwie. W sytuacji kiedy ok. 10% Litwinów posiadało wyższe wykształcenie, w przypadku Polaków zaledwie 3% posiadało dyplom wyższej uczelni. W obecnej polityce zagranicznej, Polacy żyjący w republikach radzieckich, które aspirują do niepodległości, mogą stanowić pomost pomiędzy Polską a nowymi państwami na mapie politycznej Europy. W tym przypadku dochodzimy do sytuacji kiedy to działania Polaków żyjących na Wschodzie będą wpływać na kształt polskiej polityki wobec nowych państw jak i nie może być obojętna ich sytuacja, chociażby ze względów uczuciowo-moralnych²⁵. O ile polskie organy odpowiedzialne za politykę zagraniczną dostrzegają sytuację Polaków na Wschodzie, tak koniecznym jest również uwzględnienie ich potrzeb i uświadomienie ich istnienia w polskim społeczeństwie. Przykładem mogą być, według posła Jurka, prezentacja sytuacji panującej na Litwie

23 Tamże.

24 Marek Jurek (ur. 28 czerwca 1960 r. w Gorzowie Wielkopolskim) – absolwent Wydziału historycznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. W latach 80. współzałożyciel i działacz Ruchu Młodej Polski. Działał w strukturach Niezależnego związku Studentów oraz współpracował z takimi czasopismami jak: *Polityka Polska* czy *Znaki Czasu*. W 1989 r. związał się z Zjednoczeniu Chrześcijańsko-Narodowym. W latach 1995–2001 członek Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji (w 1995 r. był jej Przewodniczącym). Poseł na Sejm X kadencji a w okresie III RP poseł na Sejm I, IV i V kadencji. W latach 2001–2002 związany z Przymierzem Prawicy a następnie z Prawem i Sprawiedliwością. W latach 2005–2007 pełnił funkcję Marszałka Sejmu. W 2007 r. założył Prawice Rzeczypospolitej. Obecnie poseł do Parlamentu Europejskiego VIII kadencji. Jako publicysta współpracuje z *Niedzielą* i *Gościem Niedzielnym*.

25 Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 98.

choćby przez polską telewizję, która przedstawia Litwę jako kraj w którym żyją tylko Litwini i Rosjanie. Tak więc nie powinno być dziwnym jeżeli mniejszość polska żyjąca na Litwie szuka oparcia w sojuszach z Rosjanami. Jednakże współczesna polityka polska winna kierować się bez jakichkolwiek uprzedzeń oraz emocji. Jak ukazał to poseł Jurek, polityka wobec Ukrainy oraz Litwy nie będzie polityką łatwą z uwagi na fakt, że w dobie II wojny światowej Litwini, Ukraińcy jak i Białorusini szukali dróg do wolności w poparciu dla komunizmu. Wynikało to przede wszystkim z tego, że były to narody opuszczone przez Europę, wobec których należy podchodzić w sposób wyrozumiały. Z kolei w przypadku mniejszości polskiej, ówczesna polityka zagraniczna Polski zobligowana jest stworzyć warunki, dzięki którym zapanuje u niej poczucie bezpieczeństwa²⁶.

W przypadku Sejmu X kadencji należy wskazać na jeszcze dwie kwestie związane z Litwą. W dniu 23 marca 1990 r., na 24 posiedzenie Sejmu przybyła delegacja parlamentu litewskiego wraz z jego ówczesnym wiceprzewodniczącym Kazimierzem Motieką. Podczas spotkania z polskimi posłami zostały wymienione oficjalne dokumenty. Strona litewska przekazała pierwsze akty podjęte przez parlament Litwy, z kolei Andrzej Wielewiewski – ówczesny wicemarszałek Senatu przekazał stronie litewskiej uchwałę polskiego Sejmu podjętą w dniu 22 marca 1990 r. w sprawie Litwy²⁷. Uchwała była następującej treści:

Deklaracja demokratycznie wybranego Parlamentu Litwy proklamująca ciągłość i niepodległość państwa litewskiego jest naturalną konsekwencją uznania za nieważny paktu „Ribbentrop-Mołotow”. Witamy powrót narodu litewskiego do rodziny wolnych narodów z radością tym większą, że jesteśmy świadomi zarówno wielowiekowych więzów łączących nasze wyzwajające się z totalitaryzmu narody, jak też i tego, że tylko narody wolne będą w stanie ułożyć swe stosunki na zasadzie autentycznego braterstwa, dobrego sąsiedztwa i partnerstwa. Wyrażamy przekonanie, że granice ukształtowane po II wojnie światowej są trwałym elementem europejskiego porządku i bezpieczeństwa, słuszne aspiracje Litwy zostaną uszanowane, a proces odbudowy niezależnej państwowości Litwy będzie przebiegał pokojowo i szybko. W tym procesie z pewnością nie zabraknie udziału mieszkających na Litwie Polaków. Wierzymy, że wolna Litwa stworzy historyczną szansę

26 Tamże, t. 99.

27 Tamże, t. 198.

uksztaltowania między Polakami i Litwinami stosunków opartych o poszanowanie praw mniejszości oraz na lojalności i przyjaźni²⁸.

Odnosnie pojawienia się Litwy na mapie politycznej Europy, w przypadku Sejmu X kadencji warto wspomnieć o dwóch poselskich interpelacjach. Pierwsza interpelacja, wniesiona przez posła Stefana Myszkiewicza-Niesiołowskiego²⁹ wraz z grupą posłów dotyczyła pozycji Polaków na Litwie. Zadano w niej dwa pytania:

1. Co rząd Rzeczypospolitej Polskiej zamierza uczynić by położyć kres prześladowanym Polaków na Litwie?,
2. Dlaczego wśród Polaków na Litwie doszło do poczucia osamotnienia w obliczu prześladowań i niespełnionych oczekiwań pomocy ze strony Polski oraz kto za zaistniałą sytuację ponosi odpowiedzialność?³⁰.

Ponadto wyszczególniono szereg niebezpiecznych dla Polaków zamieszkujących Litwę przesłanek. Zaliczono do nich: lituanizację polskich nazwisk, sztuczne wyodrębnienie narodowości, utrudnienia w zdobyciu wykształcenia w języku polskim (przykładem miało być wyrzucanie polskich nauczycieli i uczniów w Wace Trockiej), niszczenie pamiątek polskich poprzez np. demolowanie cmentarzy polskich, umniejszanie polskiego wysiłku zbrojnego podczas II wojny światowej (zwłaszcza żołnierzy Armii Krajowej walczących na Wileńszczyźnie), uniemożliwianie utworzenia Polskiego Okręgu Narodowo-Terytorialnego (obejmującego następujące rejony: solcznicki, wileński oraz część rejonu trockiego, święciańskiego oraz szyrwinckiego) oraz opracowanie

²⁸ „Monitor Polski” 1990, nr 11, poz. 79.

²⁹ Stefan Niesiołowski (ur. 4 lutego 1944 r. w Kałęczewie) – absolwent Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi uniwersytetu Łódzkiego. Profesor w Katedrze Zoologii Bezkręgowców i Hydrobiologii Uniwersytetu Łódzkiego. W latach 1964–1970 współzałożyciel i działacz podziemnej organizacji „Ruch”. W dniu 23 października 1971 r., został skazany na karę 7 lat pozbawienia wolności za podpalenie w 1970 r. Muzeum Lenina w Poroninie. W 1974 r. został zwolniony na mocy amnestii. Od 1980 r. działał w Solidarności. W czasie stanu wojennego został zatrzymany i interweniowany na okres 1 roku w ośrodku w Jaworzu. W latach 90. był związany z Zjednoczeniem Chrześcijańsko-Narodowym. Poseł na Sejm X kadencji a w okresie III RP – poseł na Sejm I, III, IV, VI i VII kadencji. Ponadto był senatorem VI kadencji. Ponadto działał w Klubie Inteligencji Katolickiej oraz Stowarzyszeniu Pisarzy Polskich.

³⁰ Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 108.

nowego podziału administracyjnego Litwy mającego za zadanie ograniczenie pozycji mniejszości polskiej.

Na powyższa interpelacje poselską odpowiedział Aleksander Krzyminiński – ówczesny podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych RP. Odnosnie pozycji mniejszości polskiej na Litwie wskazał na dwa zasadnicze punkty: zagwarantowanie możliwości „zaspokajania swoich aspiracji kulturalnych, społecznych i religijnych w zakresie uregulowanym normami międzynarodowymi” oraz uznanie języka polskiego za drugi, obok języka litewskiego, język urzędowy na terenach gdzie większość stanowią Polacy. Wskazał przy tym na szereg działań podjętych przez stronę polską, do których zaliczył: deklarację rządową z dnia 12 marca 1990 r., rozmowy Tadeusza Mazowieckiego – premiera RP i Krzysztofa Skubiszewskiego – ministra spraw zagranicznych z Kazimiera Prunskiene – premier Litwy podczas jej pobytu w Polsce w dniu 22 czerwca 1990 r., rozmowy Krzysztofa Skubiszewskiego z Algirdasem Saudargasem – ówczesnym minister spraw zagranicznych Litwy, rozmowy Jerzego Makarczyka – ówczesnego sekretarza stanu w ministerstwie spraw Zagranicznych z Algirdasem Saudargasem oraz Broniuszem Kuzmickasem – wiceprzewodniczącym litewskiego parlamentu i Stasysem Lorovaitisem – przedstawiciel Litwy na świat. Ponadto uznał, że kwestie pozycji mniejszości polskiej na Litwie stanowią integralny element wzajemnych stosunków polsko-litewskich. Nie zgodził się przy tym z tezą, że wśród polskiej mniejszości zapanowało poczucie osamotnienia, gdyż nie tylko polski rząd, ale i kościół katolicki oraz organizacje społeczne jak NSZZ Solidarność i Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” utrzymują żywe kontakty z mniejszością polską. Jednakże negatywnie odniósł się do pomysłu stworzenia na Litwie polskiego okręgu autonomicznego. Aleksander Krzyminiński uznał przy tym, że tego rodzaju roszczenia mogą stanowić analogiczne roszczenia Niemiec odnośnie Śląska, Białorusinów co do Białostocczyzny i Litwinów wobec Suwalszczyzny. W konsekwencji „groziłoby to dezintegracją naszego terytorium oraz roszczeniami skierowanymi pod adresem polski, a co za tym idzie zakłóceniem stabilizacji i zagrożeniem pokoju w Europie”³¹.

Kolejna interpelacja – posła Ryszarda Gajewskiego³², złożona w dniu 30 listopada 1990 r., dotyczyła restrykcyjne polityki wobec Polaków

31 Tamże, ł. 110.

32 Ryszard Gajewski (ur. 6 września 1947 r. w Średniej Wsi) – działacz samorządowy, poseł na Sejm X kadencji. Z wykształcenia doktor socjologii Katolickiego

zamieszkałych na terenie Republiki Litewskiej. Przykładem owej polityki miało być: likwidacja polskich szkół, usuwanie uczniów polskich, lituanizowanie nazw polskich czy też niszczenie polskich pomników. Odnosnie ostatniego przypadku wskazał na akt dewastacji w nocy z 20 na 21 listopada 1990 r. pomnika przy grobie Żołnierzy Armii Krajowej poległych w walce z hitlerowcami w 1944 r. Kolejna kwestia odnosiła się do zmian w dowodach osobistych poprzez usunięcie rubryki narodowość jak i lituanizowaniu polskich nazwisk.

Odpowiedź na powyższą interpelację przedłożył Krzysztof Skubiszewski – minister spraw zagranicznych w dniu 8 grudnia 1990 r. W swym stanowisku przytoczył argumentację zawartą w odpowiedzi na poprzednią interpelację jak i powołał się na swe rozmowy prowadzone w dniu 5 grudnia 1990 r. w Warszawie z głową litewskiego państwa – Vytautąsem Landsbergisem.

Ponadto do odpowiedzi na interpelację został dołączony dokument przekazany w dniu 3 grudnia 1990 r. litewskiemu Ministerstwu Spraw Zagranicznych: *Adie Memoire w sprawie potrzeb mniejszości polskiej na Litwie*. Ów dokument składał się 12 punktów podzielnych łącznie na 26 części. Punkt pierwszy dotyczył języka polskiego. Wskazano w nim (w 5 punktach), że język polski winien być językiem urzędowym na terenach zamieszkujących przez mniejszość polską (łącznie z Wilnem) oraz stosowany w kontaktach z samorządem terytorialnym oraz w lokalnych organach państwowych. Oficjalna korespondencja, zarówno między organami jak i w kontaktach z petentem urzędu, powinna być prowadzona w języku polskim. Na terenach zamieszkanych przez mniejszość polską nazwy miejscowości oraz instytucji winny być pisane w języku litewskim jak i polskim. Odnosnie Wilna nazwy w języku polskim mogłyby występować na budynkach prywatnych oraz instytucji społecznych. W zamian za spełnienie wskazanych postulatów, strona polska miała odstąpić od popierania tworzenia autonomicznych okręgów polskich. Punkt drugi odnosił się do polskich imion i nazwisk, których oryginalna pisownia winna być zagwarantowana w oficjalnych dokumentach jak i korespondencji urzędowej. Punkt trzeci dotyczył obywatelstwa polskiego, które winno być przywrócone osobom zainteresowanym (głównie tym, którzy utracili je w 1939 r. jak i ich potomkom) jak i aby strona litewska respektowała

podwójne obywatelstwo litewskie oraz polskie. Punkt czwarty dotyczył umożliwienia Polakom – będącym obywatelami Republiki Litewskiej przyjazdu do Polski bez posiadania zaproszeń. Punkt szósty związany był ze szkolnictwem polskim. Wskazano w nim, że szkolnictwo polskie nie zaspokaja „istniejących i nowych potrzeb”. W szczególności wskazano, że brak jest polskojęzycznych wydziałów w szkołach wyższych. Przykładem tego miałoby być otwarcie katedry polonistyki na uniwersytecie wileńskim, wprowadzenie polskojęzycznych grup specjalistycznych oraz polskich lektorów. Wskazano przy tym, że strona polska może wysłać na teren Litwy, na zasadzie kontraktu, polskich specjalistów, nauczycieli oraz lektorów w przypadku ich braku. Odnośnie egzaminów na studia wyższe kandydaci nie znający języka litewskiego mogliby zdawać egzamin w języku polskim wraz ze sprawdzianem ze znajomości języka litewskiego. Kolejne aspekty dotyczyły tworzenia polskich szkół i przedszkoli, zagwarantowania opieki ze strony państwa litewskiego w przypadku gdy w danej miejscowości będzie mało Polaków oraz opracowania jednolitych programów nauczania. Punkt szósty dotyczył swobodnego działania polskich organizacji politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturalnych, które respektują konstytucję Litwy. Punkt siódmy związany był zachowaniem polskiej kultury w postaci rozwoju polskiej prasy i wydawnictw oraz programów telewizyjnych i radiowych w języku polskim, otwarcia w Wilnie polskiego ośrodka kultury oraz zagwarantowania dofinansowania ich ze środków litewskich. Natomiast punkt ósmy dotyczył rozwoju gospodarczego i społecznego, w którym zażądano aby inwestycje państwowe nie były mniejsze dla terenów zamieszkałych przez Polaków. Punkt dziewiąty dotyczył nowego podziału administracyjnego oraz obaw mniejszości polskiej, że doprowadzi on do rozdrobnienia mniejszości polskiej. Wyrażono przy tym nadzieję, że w przypadku zmian administracyjnych będą one konsultowane z mniejszością polską. Punkt dziesiąty związany był z odzyskaniem własności polskiej. Podkreślono przy tym, że ludność polska, na takich samych zasadach jak ludność litewska, winna mieć prawo do odzyskania nieruchomości zagrabionych przez władze stalinowskie – względnie otrzymania stosownego odszkodowania. Ponadto władze litewskie nie będą prowadzić akcji osiedleńczej na terenach zamieszkałych przez Polaków. Punkt jedenasty dotyczył niszczenia pamiątek i pomników kultury polskiej, przeciwstawiając się likwidacji świadectw podkreślających polski wkład w rozwój cywilizacyjny ziem litewskich. Z kolei punkt dwunasty – ostatni, odnosił się do

spraw kościelnych. Zwarto w nim następujące postulaty: odprawianie mszy świętych w Katedrze Wileńskiej jak i innych nabożeństw, dostęp do grobów królewskich, fakultatywna nauka języka polskiego w seminarium w Kownie i w Wilnie (o ile takowe tam powstanie), traktowanie polskich kandydatów na alumnów na równi z kandydatami litewskimi, w parafiach w których przeważa ludność mówiąca w języku polskim kierowanie duszpasterzy mówiących w języku polskim oraz umożliwienie pracy polskim księżom w sytuacji kiedy niemożliwym jest zaspokajanie duchownych potrzeb mniejszości polskiej³³.

Debata sejmowe poświęcone Litwie przybrały podwójną postać. Z jednej strony pojawienie się Litwy na mapie politycznej Europy zostało bardzo pozytywnie odebrane jak i widziano w tym szansę na normalizację stosunków polsko-litewskich, jednocześnie odcinając się od jakichkolwiek polskich aspiracji terytorialnych zmierzających do odebrania Wilna wraz z ziemiami zamieszkałymi przez Polaków. Z kolei z drugiej strony, obawiano się o pozycję polskiej mniejszości narodowej. W tym punkcie zwracam uwagę na fakt, że już wtedy pojawiły się wątpliwości odnośnie ograniczania prawa Polaków chociażby w postaci ustalenia pisowni polskich nazwisk oraz nazw miejscowości. Jak pokazała historia, stosunki polsko-litewskie, po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich wkroczyły w nową fazę, diametralnie inną aniżeli w okresie II RP, jednakże obawy, jakie wówczas się wyłoniły, odnośnie polskiej mniejszości narodowej na Litwie są, niestety, aktualne do dnia dzisiejszego.

Bibliografia

- Błaszczuk G., *Litwa współczesna*, Warszawa–Poznań, 1992.
Chmaj M., *Sejm „kontraktowy” w transformacji systemu politycznego Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 1996.
Dziewanowski K., *Europa jutra*, „Znak” 1990, nr 1.
Kloczkowski J., *Nasza Europa Środkowo-Wschodnia*, „Znak” 1990, nr 1.
Kozakiewicz M., *Byłem marszałkiem kontraktowego (w rozmowie z J. Paradowską)*, Warszawa 1991.

33 Sprawozdanie stenograficzne z 28 posiedzenia Sejmu RP X kadencji, ł. 110–114.

- Mazowiecki T., *Odradzanie się Europy – przemówienie wygłoszone przez Zgromadzeniem Parlamentarnym Rady Europy w dniu 30 stycznia 1990 r. w Strassburgu*, „Więź” 1990, nr 4.
- Mazowiecki T., *Powrót do Europy*, „Znak” 1990, nr 1.
- Paradowska J., *Początki wolności. 25. Rocznica pierwszego posiedzenia Sejmu konstytucyjnego*, Warszawa 2014.
- Początki parlamentarnej elity*, Wasilewski J., Wesołowski W. (red.), Warszawa 1992.
- Wielowieyski A., *Dylematy polityki wschodniej*, „Więź” 1990, nr 11–12.
- Wisner H., *Litwa – dzieje państwa i narodu*, Warszawa 1999.

Materiały źródłowe

Sprawozdania stenograficzne z Sejmu X kadencji.

ABSTRACT

PAWEŁ FIKTUS

Lithuania in the discourse of the Sejm X term

The collapse of the communist system in Central and Eastern Europe contributed to the creation of new states. Independence regained the former republics comprising the Soviet Union, such as Lithuania – which is an independent state by the outbreak of the Second World War. In this situation, the Parliament tenth term – derived from the so-called the June election which took place in Poland in 1989, faced the need to determine foreign policy towards the new member. The changes taking place in Lithuania were very dramatic. It is worth mentioning about the storming of the TV tower in Vilnius in January 1991 and many sacrifices on the part of the Lithuanians. Creation of Polish foreign policy then by prof. Skubiszewski sought to establish the best possible relations with Lithuania. Parliament also joined a discourse devoted to the issues of Lithuania, devoting this issue much more space and time than the Ukrainian or Belarusian issue. It resulted from the fact the predominant national minority in Lithuania were a minority that sometimes due her number was in a position to rule in some regions, local government and at the same time she was discriminated against by the then Lithuanian authorities.